

Demarcsek Zsuzsa
Kácsor-Ignác Gabriella
Kovács Zsuzsanna

Néptánc- Oskola Táncművészet

Művészeti Iskolák alapfok 1-6. évfolyama számára

Folklórismeret 3. fejezet

JELES NAPOK - Az emberi élet fordulói

Májusfa állítás Tard, Borsod megye
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1931)

Az idei évet is egy tavaszi jeles nappal kezdjük. Ez a májusfa állításának szokása, melyet az alábbi képen is láthattok.

Ezt a képet 1931. május 1-én készítette Gönyey (Ébner) Sándor, neves néprajzi fotográfus. Már ez is igen régen volt, hát még az első májusfa állítás! A történelmi források már az i. sz. 15. századtól említést tesznek erről a szokásról, de a hagyománya valószínűleg még ennél is régebbi.

Az egyházi történet szerint Szent Jakab és Szent Fülöp térítőútjukat járták, amikor egy Valburga nevű szűz is útitársuk lett. Vándorlásaik során azonban a leányt tisztátalansággal vádolták a pogány emberek. A szűz ezen végtelenül elszomorodott, vándorbotját a földre szúrta, és imádkozni kezdett. Kis idő elteltével a vádlók szeme láttára a száraz bot zöldbe borult.

A tavalyi évet a tavaszi ünnepkörben fejeztük be. Tanáraitok segítségével elevenítsétek fel, mit tudtok a Gergely és Balázs naphoz kapcsolódó szokásokról!

Szentiváni tűzgrás Buják, Nógrád megye
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1933)

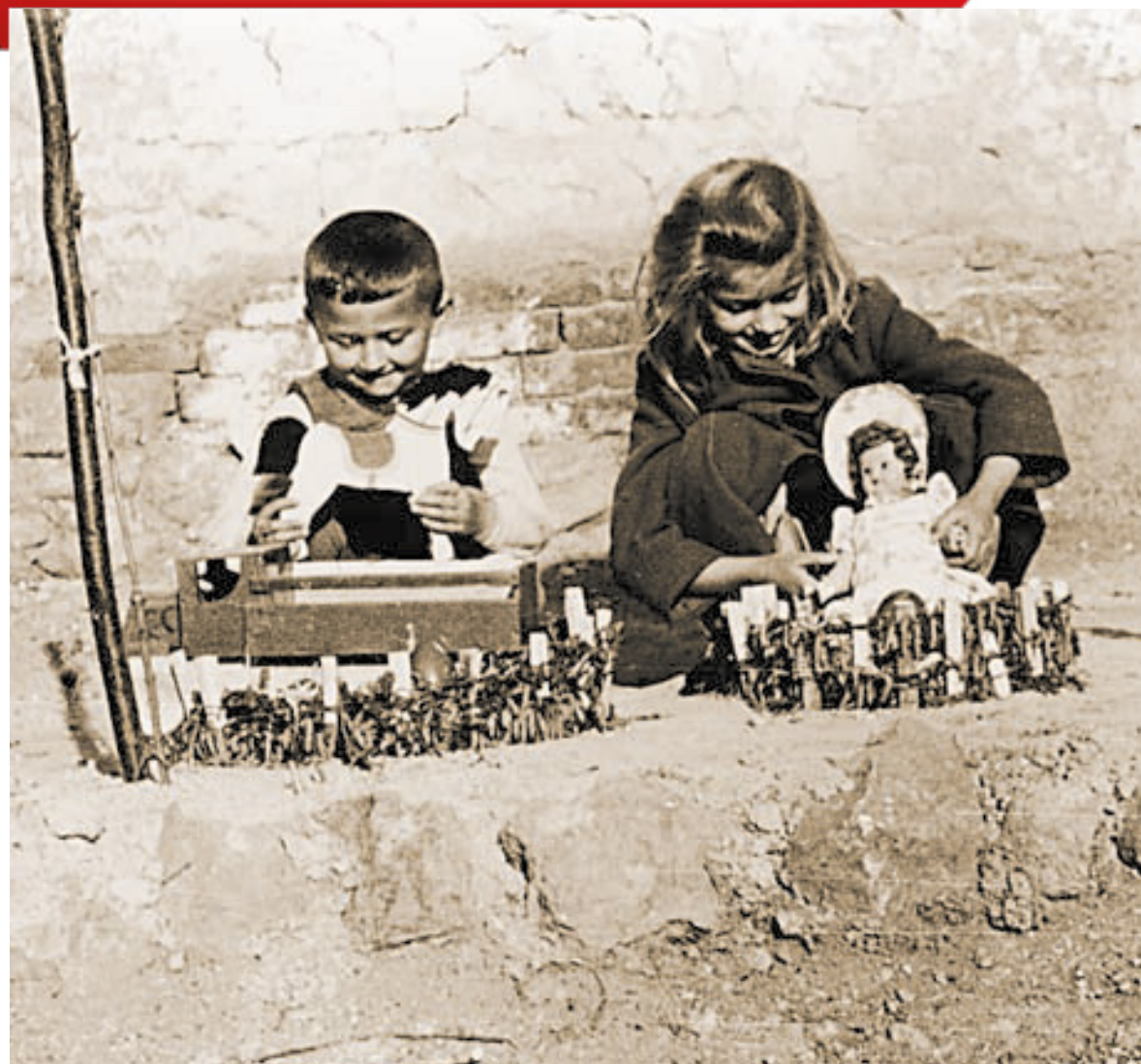
Szent Iván napja (június 24.) a nyári napforduló ünnepe, de már a kereszténység megjelenése előtt is ünnepeltek ezen a napon. Ezzel akarták elősegíteni a Nap évenkénti megújulását. A keresztény egyház csak az i. sz. 5. századtól jegyzi ezen a napon a tűzszentelés szertartását, melynek védőszentje Szent János vagy Szent Iván. Az ekkor gyújtott tűzről azt tartották, hogy megvéd a köd, a jégeső és a dögvész ellen, illetve a termést is megóvjá. Egyes vidékeken, például Menyhén vagy Gyimesen a tűz fölé tartott növényeket később gyógyításra használták.

A fotón Szent Iván napjának másik kiemelkedő rítusát látjátok, a szertartásos tűzgrást, melynek egészség- és szerelemjósító célja is volt. Ez a szokás az északi és a déli peremvidéken maradt fenn legtovább. Legszébb énekes változatait Kodály Zoltán gyűjtötte össze Zoboraljáról.

Ettől kezdve terjedt el az a szokás, hogy a falu legényei, legénybandái – lehetőleg észrevétlenül – zöld ágat erősítettek a jó magaviseletű lányok háza elé május 1-re virradóan. A fát aztán reggelig őrizték, hogy a vetélytársak el ne vigyék. Egyes falvakban a leányok másnap felszalagozták a zöld ágakat. Igyekeztek a legények minden leány ablaka elé fát állítani, hiszen ha valaki nem kapott, az igen nagy szégyenben maradt. Néhány faluban a rossz hírű leányok kiszáradt gallyakat találtak a házuk előtt, melyeket rongyokkal, lyukas fazekakkal „ékesítettek” fel.

Tanárotok segítségével gyűjtsetek olyan néprajzi területet, esetleg falut, ahol még él ez a szokás!

*Felnőttek életét utánzó gyerekek
(MFI, 1940-es évek) NM*

Ezen az estén a falun kívül gyűltek össze a fiatalok. Az összegyűjtött rőzsét, gallyakat, gatzt először egy leány háromszor körbejárta, majd szenteltvízzel meghintette. Ezután egy legény ugyancsak háromszor megkerülte, majd egy égő fáklyával meggyújtotta. A szokás leglényegesebb mozzanata azonban a szerelemvarázslás. Párosító és kiházasító dalokat énekeltek, miközben az összeénekelte párok átugrották a tüzet.

Ügyeltek arra, hogy kit-kivel énekeltek össze, hiszen hitük szerint a kimondott szónak varázsereje volt. Gyakorta előfordult, hogy akiket ilyenkor összemondtak, azok később összetartozóvá is váltak.

Ezt a szokást ti is kipróbálhatjátok, hiszen az ország skanzenjeiben, falumúzeumaiban minden évben megrendezik a Szentiván éji tűzugrást.

Jegyezzétek le a hozzátok legközelebbi szabadtéri néprajzi múzeum nevét, címét!

A teljes életet csak családban, illetve házasságban tudták elképzelni a falusi emberek. A falu közössége a házasság felé terelte az ifjúságot már egészen kicsi gyermekkortól. Nem volt ez olyan szokatlan dolog, hiszen azt látták, hogy a közösség teljes jogú tagjai mind házasságban éltek, családdal rendelkeztek.

A gyerekek játékaik között így gyakran feltűnt a játék lakodalmas, valamint a felnőttek életét utánzó egyéb szerepjátékok, amelyekkel a valós élethelyzeteiket élhették át.

Szerelmespár. Visk, Máramaros megye
(ma Kárpátalja)
(Gyűjtötte: Luby Margit, 1907)

Már gyerekkoruktól számos találkozási, ismerkedési lehetősége volt a fiataloknak. A leányoknak akár egy nap többször is vízért kellett menniük a falu kútjára, s nem is egyszer a legények szemei is arra haladtak, amerre a leányok ringó szoknyái. A leányok telente a fonókban vagy tollfosztókban gyűltek össze, ahol érdemi munka csak a legények megjelenéséig folyt. Utána a játékos udvarlás került előtérbe, például ellopott orsót csak csókkal lehetett kiváltani. A régi időkben a csók az arcra adott pusztit jelentette. Visszautasítani nem illett, mert utána a báli meghívók helyett csak gúnyolódást, csipkelődést kapott a leány.

A szülők beleegyezésével a legény udvarolni is járhatott a nagylányhoz, de csak ha az otthoniak is jelen voltak. Kettesben csak akkor lehettek, amikor a leány kikísérte a legényt. Ilyenkor a kapuban beszélgettek, amíg az illendőség megengedte. Tetszésüket egymás iránt nem csak szavakban fejezhették ki, hanem tárgyakkal, gesztusokkal is. A legény gyakran saját készítésű orsóval, kapakaparóval vagy más használati tárggyal ajándékozta meg a neki tetsző leányt, aki szimpátiáját azzal fejezte ki, hogy a falu közössége előtt használta is az ajándékot. Ez nem csak a legénynek volt jelzés, hanem a falu is láthatta, hogy kik tartoztak egy párba. A leány bokrétát vagy zsebkendőket adott a legénynek, aki büszkén tűzte ki a kalapjára, a mellére vagy a zsebébe.

Tanárotok segítségével szakkönyvekből válasszátok ki egy jegyajándék képét, és írjátok le egy díszítőelemét. Beszéljétek meg a jelentését!

Suba

Guba

A fiatalok házasságához azonban a szerelem nem mindig társult. A gazdasági érdekek sokszor még a legerősebb szerelmet is háttérbe szorította.

Ezt gyakran ki is mondák:
„Suba a subához, guba a gubához!”

**Figyeljétek meg, és jegyezzétek le a suba és a guba közti különbségeket.
Vajon melyik ért többet?**

Vagyis a szegény legény szegény leányt vett feleségül, a gazdalegény pedig egy másik gazdacsaládból választott magának feleségnek valót. Helyesebben inkább a családfők választottak párt, akár már a 4–5 éves gyermekeiknek is.

A gazdasági érdekeket mindenhol fontosnak tartották, de egyes tájegységeken még arra is odafigyeltek, hogy hová is nőül a legény, honnan is való a menyasszony. A faluban azok számítottak tősgyökeresnek, akik születésüktől a faluközösség tagjai, családot is ott alapítottak.

Azok, akik a házastársuk révén kerültek be a közösségbe, azt a nép bekerültnek nevezte. Csak lassan fogadták el az ilyen embert, de idővel teljes jogú tag lehetett. Legrosszabb helyzetben azok a párok, családok voltak, akik valamilyen okból családotól hagyták el szülőföldjüket, s más tájakon próbáltak szerencsét. Ezeket a jöttmenteket a falu, sokszor kiközösítette, szokásaikat furcsállta, általában lenézte. Nemzedékekkel később is tudták róluk, hogy nem tősgyökeresek, habár társadalmi elfogadottságuk javulhatott.

Ezekre a megkülönböztetésekre a néprajzkutatók is felfigyeltek, és két csoportot hoztak létre. Endogámnak nevezik azt a házasságot, ahol a párok egy társadalmi, gazdasági rétegből vagy egy faluból, egy utcából választanak házastársat. Exogámnak pedig azt a házasságot nevezik, ahol a párok különböző társadalmi, gazdasági rétegből vagy a falun, utcán kívül házasodnak. Természetesen nem beszélhetünk a házasságkötéskor csak endogám vagy csak exogám falvakról. Inkább olyan helységekről, ahol az egyik vagy másik fordul elő többségében.

Tanárotok segítségével válasszatok ki és jegyezzetek le egy-két inkább endogám és inkább exogám tendenciájú falvakat!

Endogám falvak:

Exogám falvak:

A házassághoz vezető hivatalos út első állomása a leánykérés volt, mely a „susogó hetekben”, azaz novemberben történt. Az ekkor megbeszélte lakodalmakat így már farsang idején meg is ülhatték. A lány megkérése szinte titokban történt. Kora reggel vagy későn este a legény vagy annak képviselői (kérő, apja, anyja) ellátogatott a lányos házhoz. Ekkor egyszerűen vagy rímbe faragva elmondták jövetelük célját, és megtudakolták a választ. A leány nem vett részt a beszélgetésben, sokszor jelen sem volt. A lányos szülők gondolkodási időt kértek, mérlegelték, hogy gazdaságilag hasonló-e a két család, no meg azért a leány szándékát is meghallgatták. A döntés joga azonban mindig a családfőé volt.

„Kitették a szűrét.” Ismerős ez a mondás? Manapság ezt akkor mondjuk, ha valakit akaratan kívül kitessékelnek egy helyről. Eredetileg azonban ez is a leánykérés része volt. A legény elment a lányos házhoz, majd búcsúzáskor „véletlenül” a házban hagyta a szűrét. Aztán várta, hogy mi fog történni. Ha a háziak kitették a ruhadarabot, akkor bizony más leány után kellett néznie. Ha viszont bent hagyták, akkor a leánykérésre igenlő választ remélhetett.

A leánykérést követte a háztűznéző, mely során a lányos család tett látogatást a másik családnál. Így próbáltak személyesen meggyőződni arról, hogy az elbeszélte javakkal rendelkeznek-e. Ha ily módon nem bizonyosodhattak meg, akkor a szomszédoktól, ismerősöktől tudakolóztak. Amennyiben mindent rendben találtak, akkor kerülhetett sor az eljegyzésre, melyet jegyváltásnak, kendőlakásnak, foglalásnak vagy marhaságnak is neveztek. Ez utóbbi elnevezés bizony arra utal, hogy ilyenkor az anyagiak előtérbe kerültek.

A fiatalok az est során jegyajándékot cseréltek, melyet a házasságkötésükig viselniük kellett. Nyilvános közösségi helyeken ezután már együtt jelentek meg, esténként sokáig kettesben beszélgethettek, és már nem ellenőrizték őket a szülők. Előfordult azonban, hogy az eljegyzést követően a fiatalok valamilyen okból mégsem házasodtak össze. Ilyenkor a felbontó fél jegyajándékát a falu közössége előtt mindenki által jól láthatóan visszaadták. Ha például a leány bontotta fel a jegyességet, a legény a jegykendőt kapcának használta, meg is szaggatta. Ez olyan megszégyenítés volt a leány számára, hogy a következő kérésre sokszor hiába várt.

Kérdezzétek ki szüleiteket, és jegyezzétek le, hogy az ő eljegyzésük hogyan zajlott le, adtak-e egymásnak jegyajándékot?

Az eljegyzést követően elmentek a helyi plébánoshoz, lelkészhez, és bejelentették szándékukat. A hitközség pásztorja ezután három egymást követő vasárnap kihirdette a házasulandók nevét, és hogy mikor lesz az esküvő. Erre azért volt és van a mai napig szükség, hogy aki akadályát tudja a házasságuknak, az jelezni tudja az okokat. Abban az időben tehát az eljegyzéstől számítva egy hónappal később már meg is ülhatték a lakodalmat.

Ebben a rövid időszakban a leányra igen nagy feladat várt, hiszen a kelengyéjét ez idő alatt kellett összekészíteni. Egy részét már születése óta készítgette, gyűjtögette az édesanyja, de egy pár dolgot ez alatt a pár nap alatt kellett a leálynak befejeznie vagy elkészítenie. Ilyenkor a legény csak esténként látogatta meg menyasszonyát, akinek barátnői segítettek. A vőlegény néha zenészeket is fogadott, s a nagy hímzés, varrás bizony táncos mulatozásba csapott át.

A szülők választása ellen – főleg Erdélyben – egyetlen módon tudtak a szerelmesek tiltakozni. A legény titokban megszervezte a leány szöktetését, elrablását. Pár napig a szerelmesek bujdokoltak, majd pár nap múlva előjöttek a rejtekhelyükről. A leány ilyenkor már asszonyosan fésülte föl a haját, hiszen ebben a pár napban már házaseséletet is éltek. A szülők ekkor már hiába dühöngtek, hiába fenyítették meg a fiatalokat, nem volt mit tenni. Ha nem akart az egész család szegyenbe maradni, akkor bizony gyorsan megejtették a szerény esküvőt.

Némely szegény családok – főleg Kelet-Magyarország területén – előre megbeszélték a leányrablást, hiszen egy nagy lagzira egyikük családjának sem volt pénze, így spórolták meg a kiadásokat.

Lakodalmi torták festése Boldog, Pest megye
(Gyűjtötte: Palotay Gertrúd 1929)

Válasszátok ki és írjátok a megfelelő helyre, hogy melyik tortafigura pogány és melyik keresztény eredetű!

Pogány:

Keresztény:

Az emberi élet egyik nagy fordulópontja a házasság, melynek eleme a lakodalom, esküvő, hiszen a leány és legény ez által válik igazán a falu teljes jogú tagjává. Kettőjük Isten előtti házassága révén egy új család születik. Ez alkalom fontosságát mutatja az is, hogy előkészületei, mozzanatai előre tervezettek, minden résztvevő ismeri feladatait, rítusait pontosan igyekeznek követni, az egész olybá tűnik, mint egy több száz szereplős színdarab. A lakodalom előtti hetekben a családtagok, szomszédok, közeli ismerősök segítettek az előkészületekben. A lakodalmi asztalra szánt marhát, disznót már előző héten levágták, a baromfit pedig a vendégek hordták össze. Az Alföldön például csigacsinálásra gyűltek össze az asszonyok, hogy a levestésztát egyenként pödörjék fel csigákba. A munka közben nótázással, tréfálkozással szórakoztatták magukat, s nem ritkán táncos mulatsággal végződtek az ilyen esték.

A képen egy asszony éppen a lakodalmi tortákat díszíti Boldogon. Ha voltatok mostanában lakodalomban, akkor az asztalokra biztosan rengeteg és sokfajta süteményt tesznek fel. Ez bizony nem oly régi szokás. A fényképen látható égetett cukorból és darabolt dióbélből készült sütemények 1929-ben készültek. A fehér díszítést pedig porcukorból és tojásfehérjéből kutyulták ki.

A lakodalmat megelőző napon aztán felgyorsulnak a történések. Megtisztítják az udvart, hogy aztán U alakban rendezzék el az asztalokat. Gyakran a terített asztalok fölé díszített sátrat húztak az eső ellen. A lakodalmakon sokszor az egész falu részt vett, így a család, az ismerősök segítségére igen nagy szükség volt. A lakodalom lebonyolítására legtöbbször vőfélyt fogadtak, aki tapasztalatával, jó szervezőképességével irányította a lakodalmat. Fő feladata volt az esküvői történések irányítása, a rendfenntartás és a szórakoztatás. Feladata a vendég hívogatással kezdődött. A fő történések előtt figyelmet kért, majd rigmusokban mondta el a násznépnek, hogy mikor mi következik, s versekkel köszöntötte a lakodalmi fogásokat is. Ő csitította le a duhajkodókat, s ő kísérte ki a vendégeket is. Fizetségül régen kendőt kapott a menyasszonytól, manapság már inkább pénzért vállalják ezt a tisztséget.

Menyasszony öltöztetése Nádújfalu,
Heves megye
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1926)

A második legfontosabb lakodalmi tisztsége a násznagyoknak volt. Ők voltak a házasulandók tanúi, akiket a keresztszülők, nagybácsik, kenyéradó gazdák közül kértek fel. A házasok új életéhez ők járultak hozzá a legnagyobb adományokkal, s a vőfélyel együtt a lakodalom menetére is ők ügyeltek.

A násznép régen kendőt kapott ajándékba, ezzel köszönte meg az ifjú pár segítségüket, adományait. Mivel a házasságkötésről az egész falu tudott, maga az esküvő és a lakodalom is a falu előtt zajlott, egy-egy ponton bekapcsolódtak az esküvőbe és a közterületeken folyó eseményeket is végignézhették. Ilyen szokás volt a násznép feltartóztatása, amikor a falusi legények szalmafonattal elállták a templomba menő utat, s csak akkor engedték tovább a vonulókat, ha megkínálták őket étellel, itallal.

Érdekesség, hogy maguk az ünnepeltek is tisztséget töltenek be. Beleszólásuk nincs a történésekbe, az előre meghatározott feladatokat csak végrehajtják. A menyasszonynak ünnepélyesen visszafogottnak kellett lennie, boldogságát sem volt szabad kimutatnia.

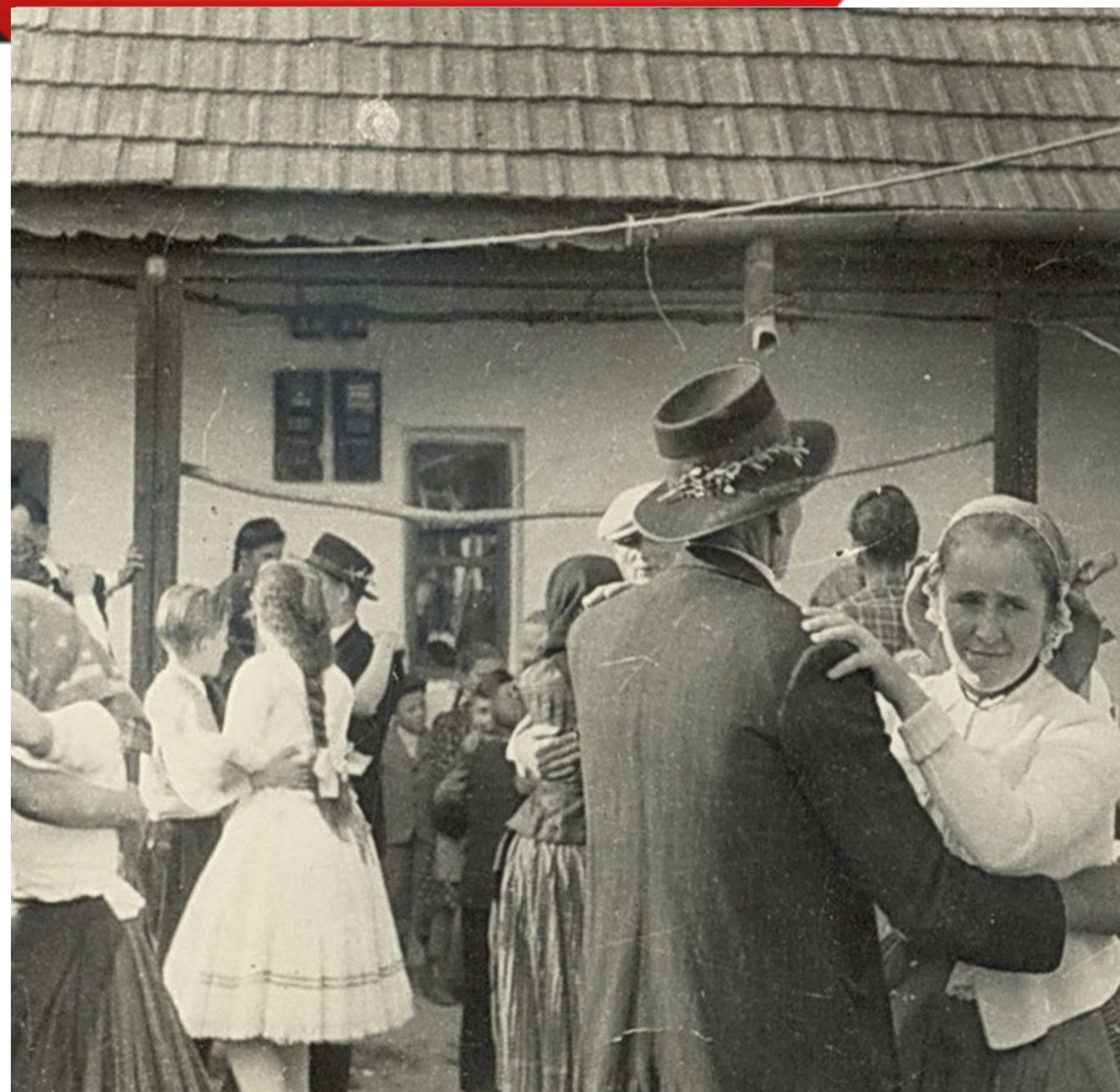

Tanáraitok segítségével írjátok le a következő lakodalmi tisztségviselők feladatait!

Nyoszolyóasszony:

Nyoszolyólányok:

Szakácsasszonyok:

A lakodalom napján a násznép külön-külön gyülekezett, attól függően, hogy a vőlegény vagy a menyasszony vendége volt. Ilyenkor kapták meg pénzért cserébe a tisztségviselők jelvényeiket, csokrétájukat. Ilyenkor öltöztették fel a menyasszonyt is. Habár a képen készülődő menyasszony ruhája fehér, ez azonban nem volt mindig így. A néphagyományban a menyasszony a legszebb ünneplő ruháját öltötte magára, ami esküvői koszorúval vagy egyéb lakodalmi jelvénnel egészülhetett ki. A ruhájába és a cipőjébe egy-egy fokhagymagerezdet és pénzürmét tettek, hogy a házasságban is szerencsés és gazdag legyen.

A vőlegény vőfélye aztán kikérte a menyasszonyt a szülői háztól, de csak az esküvőre, majd a két násznép elindult az esküvőre. A két menet csak a templom előtt találkozott, hogy aztán együtt menjenek be az Isten házába. Az esküvő után aztán mindenki visszatért a menyasszonyos, illetve a vőlegényes házhoz, és megebédeltek. Nem sokkal ebéd után aztán a vőlegény és kísérete felkerekedett, hogy ünnepélyesen kikérjék az ifjú feleséget és annak kelengyéjét. A rokonok mindenféle kérdések, próbák elé állították az ifjú férjet, álmenyasszonnyal próbálták kicselezni a kikérőket.

Végül aztán mégis át kellett adniuk az újasszonyt. A vőfély a menyecske nevében versben búcsúztatja a szülőket, rokonokat, leánypajtásikat. Moldvában és a mátraalji községekben az édesanya vagy a leánybarátok menyasszonysiratókkal köszöntek el az újasszonytól.

A vőlegényes háznál aztán a legény szülei szertartásosan befogadták az új családtagot. Éjfélig aztán falatozással, mulatozással töltötték ki az időt. A késő esti vacsorával egy sor fontos esemény kezdődik el. A vacsora alatt az ifjú pár egy tányérből evett, egy pohárból ivott, jelképezve elkövetkező közös életüket.

A fogások meghatározott sorrendben kerültek az asztalra, amelyeket a vőfély mindig egy igen rövid köszöntővel, rigmussal ajánlott a vendégek figyelmébe. A legtöbb helyen a lakodalmi étkek a következő sorrendben kerültek az asztalra: húsleves, főtt hús főtt zöldségekkel, töltött káposzta, sülték s végül a kelt tésztás sütemények, grillázstorták.

*Menyasszonyfektető gyertyás tánc.
Martos, Komárom megye
(Gyűjtötte: Pesovár Ernő, 1962)*

A Felső-Tisza-vidéken szokás volt, hogy a szakácsasszonyok is kijöttek a konyhából egy táncra. Miután a vendégsereg megvacsorázott, egy asszony törülőruhába tekert kézzel kijött a konyhából, s nagy kiabálással, sipítozással pénzt kért a násznéptől, hogy az állítólagosan megégetett kezére orvosságot vehessen. Az összekuncsorgott pénzt aztán a zenészeknek adta, hogy ők is fordulhassanak egy párat.

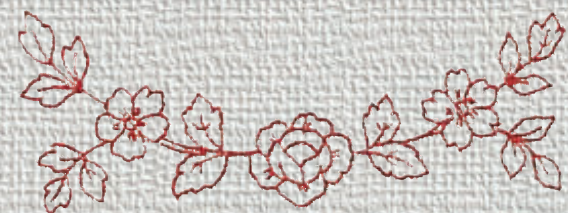
Kérdezzétek meg szüleiteket, nagyszüleiteket, hogy az ő lakodalmukban milyen ételeket és milyen sorrendben tálalták fel.

A vacsora után került sor az ajándékátadásra. A násznép tagjai a vőfély vagy a násznagy közvetítésével adták át azokat a tárgyakat, textíliákat, stb..., amelyek a házaspár közös életének elindulását segítették. Az alföldi területeken a 19. század második felétől vált szokássá a menyasszonytánc.

Ezt a mozzanatot vagy az ajándékok átadásával kötötték össze vagy ahelyett tartották. A táncoltatást a vőfély kezdte meg az „Eladó a menyasszony!” kiáltással. Ezután mindenki megtáncoltatta a menyasszonyt, s cserébe pénzt dobott a kosárba. A tánc végeztével aztán az öregek összeszámolták a pénzt, s kihirdették, hogy a vendégek milyen összeggel segítik a fiatalokat. Néhol a vőfély és a zenészek bérét is ebből az összegből fizették ki.

A képen egy martosi menyasszonyfektető gyertyás táncot örökített meg a fotográfus. A láncban táncolók lassú, aszimmetrikus ferőer-lépésekkel kísérték az ifjú párt a padhoz, mialatt az „Az árgyélus kismadár” kezdetű népdalt énekelték. Kezükből égő gyertyát tartottak, ami a menyasszony szűziességét jelképezte. A padon már elő volt készítve a pár fekhelye, ami dunyhával letakart szalmazsák volt. A vőlegény ekkor vehette le a kalapját, melyre a feleség a saját koszorúját igyekezett rátenni, hogy a házassági kötelék megerősödjön.

*„Eleget ittunk, ettünk már, menjünk innen haza már
Kiürült már a hordó, nem éri mán a lopó
Érik, érik, reggelig is érik
Ha a gazda azt akarja, reggelig is érik
Nem, nem, nem, nem, nem, nem, nem megyünk mi innen el
Míg minket a házigazda furkósbottal ki nem ver!”*

Az öregasszonyok kilopták a leány hajából a pántlikát, s a dunyha alá dugták, hogy az ifjú házásoknak hosszú életük legyen. Aztán betakarták őket, mialatt a násznép elfújta a gyertyákat, amiket az ifjú házások után dobtak a padra, amely mozzanat a leány ártatlanságának elvesztését jelezte. A násznép aztán visszatért mulatozni, de a legények alulról bottal kaparászták a padot, feldübögtek, igyekeztek megzavarni a nászészakát. Másnap reggel, amikor az újasszony lejött a padról, az új családjából az idősebb asszonyok szépen felöltöztették, s asszonyosra felkontyolták a haját.

Ezután az első feladata az volt, hogy a lakodalmas házat körül kellett sepernie, ami nem volt könnyű feladat, hiszen a legények igyekeztek megakadályozni ezt, folyton szétrugdosták a szemetet. De az újember sem pihenhetett nyugodtan, mert legénypajtásai törülközők, kötelek segítségével felhúzták a mestergerendára, s addig le nem eresztették, míg felesége ki nem váltotta. A mulatozás, egymás ugratása, a tánc addig tartott, amíg volt mit ennie a násznépnek. Aztán a vőfély egy idevágó dallal vagy rigmussal engedte útjára a vendégsereget. A vendégek pedig válaszul a képen látható nótát énekelték Bökönyben.

A menyasszony kelengyéjének átvitelére különböző időpontok voltak kijelölve. Egyes tájakon már a lakodalom előestéjén átvitték az új házba, máshol azonban csak a lakodalom végeztével került a láda s a többi hozomány az új helyére. Így kerütek el az irigy pillantásokat vagy a megvető, becsmérlő szavakat. Kivétel azonban mindig akadt, hiszen például Kalotaszegen mindenki megnézhetette a menyasszony ládáit, ruhaneműit, viseleteit, így meggyőződhetnek, hogy a menyasszony szülei gondosan kistafírungozták-e a leányukat.

A lakodalmat követő napokban rendet raktak, visszavitték a kölcsönkért asztalokat, székeket, terítékeket. Az újasszony szülei is eljöttek látogatóba, s így győződtek meg arról, hogy leányuknak valóban jól megy-e a sora. A lagzi után egy héttel mutatták be az újasszonyt a templomban, ahol már nem a leánybarátai mellé ült, hanem az új családja nőrokonai közé. A házasság által mindig a nő került szorosabb családi kapcsolatba férje rokonaival, nemzetségével. Ha a hozománya nem volt megfelelő, még a cselédnél is kevesebb szava lehetett. Teljes jogú taggá is csak akkor vált, ha már megszülte első gyermekét. Addig az újasszonyt menyecskének szólították.

Fentebb már felsoroltunk egy pár jósló szokást, de születek, nagyszületek is biztosan ismernek még másokat is. Kérdezzétek meg őket, és jegyezzétek le azokat!

Mivel a gyermek fontos volt egy család életében, már az esküvő idején is különböző praktikákhoz, babonákhoz fordultak, hogy biztosítsák az elkövetkező nemzedéket. A lakodalomban például a menyasszony a vacsorához helyet foglalván annyi ujjára ült rá, ahány gyermeket szeretett volna. Mivel a paraszti társadalomban a fiúgyermeket tartották értékesebbnek, igyekeztek betartani, elvégezni minden olyan szokást, ami segített, hogy az elsőszülött fiú legyen.

A nászéjszakán például figyelmeztették a leányt, hogy a bal oldalára forduljon, ha fiút szeretne. A terhesség idején a mutatóujjával lyukat ütött egy pókhálón. Ha a pók utána befonta, akkor fia fog születni, de ha lyukas marad, akkor leány.

Ma is él még egy pár ilyen jóslás. Születek segítségével párosítsátok össze a jósló jeleket a kisbaba nemével!

Gömbölyű has

Rosszullétek

Hegyes has

Arra is odafigyeltek, hogy ha már szült az asszony, a méhlepényét almafa vagy körtefa tövébe temették el, attól függően, hogy legközelebb kislányt vagy kisleányt szerettek volna.

A mai tudomány számára ezek a praktikák azért érdekesek, mert mint azt már ti is tanultátok, a kisbaba neme nem az édesanyától, hanem az édesapa kromoszómáitól függ.

A születési rendellenességek ellen is voltak praktikák, tiltások.

A terhes nő például nem ehetett összenőtt gyümölcsöt, mert akkor ikrei születtek. Nem rúghatott kutyába, macskába, mert akkor gyermeke olyan szőrös lett, mint azok az állatok. Kifeszített kötél alatt tilos volt átmennie, mert akkor a köldökzsinór megfojthatja a magzatot. Nem szabad volt semmire és senkire rácsodálkozni, mert a baba arra fog hasonlítani.

Az újszülött majdani tulajdonságaira is lehetett következtetni. Ha az asszony titkolta terhességét, gyermeke néma lesz. Ha a kisbaba nehezen tanult meg járni, biztosak voltak benne, hogy a terhesség alatt az anya kígyóval vagy rákkal akadt össze. Dél-Alföldön az állapotos asszony nem dolgozott a paprikaföldeken, mert akkor gyermeke mindig mérges, haragtartó lesz. Egyes helyeken, hogy szép, fekete szeme legyen a gyerekeknek, még a lakodalomkor a menyasszony a kéménybe nézett.

Máshol a terhes asszony egy cső kukoricát lopott, hogy gyermekének dús haja legyen majd. A terhes asszonyokat vidékenként másként nevezték. Lehetett vastag, viselős, kicserélődött, állapotos vagy hordozós. Mivel ezt az állapotot a női élet velejárójának tartották, nem kapott különlegesebb bánásmódot. A munkából is kivette a részét, ugyanolyan keményen dolgozott, mint előtte, mivel úgy tartották, ha sokat mozog, könnyebben fog szülni. Étkezése sem változott, s a kíváncsiságát is csak egy-két falattal csillapította. Így biztosították, hogy ne hízzon meg benne a gyermek, könnyebben jöjjön majd a világra.

Ruházatán is csak az utolsó időszakban könnyített, de csak olyan mértékben, amennyire a helyi viselet szabályai megengedték. Ha már látszott az állapota, mulatságokba sem járhatott, visszahúzódóvá, csöndessé vált. Imádságokkal, böjttel fordult a Szűzanyához, hogy ha majd eljön a szülés ideje, oltalmazza őt, meg az újszülöttet.

Gonoszelhárító praktikák itt is előkerültek, ha a szülés nem ment olyan simán. Az ágy alá kést, villát szúrtak vagy például Erdélyben a férj elszaladt meghúzni a templom harangját, hogy a rontás elijedjen tőlük. Egy ókori képzeten pedig az a szokás alapszik, hogy a nő ilyenkor megverheti a férjét, hiszen ő hozta ilyen helyzetbe. Általánosan elterjedt az is, hogy nehéz szülésnél megoldják a szobában fellelhető csomókat, kikapcsolják a szülő nő fülbevalóit, kinyitják az ablakokat, hogy a csecsemőt semmi ne kösse meg, könnyebben jöjjön a világra.

Gondolom, ti már mindannyian kórházban születtetek, s azt megelőzően is rendszeresen felkereste édesanyátok az orvosát. A paraszti életben azonban a bábaasszony volt az, aki segített az otthoni szülésnél. A bábát előre megfogadták, és a szülés beindulásakor érte küldtek. Ezalatt a szülő nőt ingre és pendelyre vetkőztették. Vizet melegítettek, és olyan törölközőket, lepedőket terítettek alá, amit már nem sajnáltak. Réges-régen még a csupasz földön szültek az asszonyok vagy szalmát terítettek le a földre, hiszen a Kisjézus is szalma közt született. Az ágyban szülésnek csak a 20. század eleje óta van hagyománya. Erre az eseményre odahívták a szülő nő édesanyját, és ha a fiatalok nem az anyós házában laktak, akkor őt is. A nő édesanyja a leánya körül forgolódott, míg az anyósa az újszülöttet látta el. A férfiak ilyenkor eltávolították a többi gyermeket a közelből, ők pedig beszélgetéssel múltatták az időt. A férfiak közül egyedül a leendő apa lehetett jelen. A bábaasszony masszírozással, borogatással segített az asszonyon, a férj pedig támasztotta, támogatta feleségét. Egyes helyeken a férj megfogta felesége hónalját, és háromszor erőteljesen megrázta, hogy könnyebben szülhessen.

Írjátok le a születési adataitokat! Ha nem emlékeztek mindenre, kérdezzétek meg szüleiteket!

Születési helyem:

Születési időm:

Születési hosszúságom: **cm**

Születési súlyom: **g**

Hajam színe:

Édesanyám neve:

Édesapám neve:

Sátor-lepedős ágy. Hollókő, Nógrád megye
(Gyűjtötte: Palotay Gertrúd, 1930)

Újkori szokás, hogy a kisbabák érkezését képeslapokban, táviratokban közlik a rokonsággal.

A gyermek születése után a köldökzsinórt ollóval, régebben késsel, fejszével, sarlóval vágják el a bábaasszonyok. A méhlepényre is gondot fordítottak, hiszen azt megrontva akár meddővé is válhatott az asszony. Így olyan helyre ásták el, hogy ahhoz senki se férhessen hozzá. A másik szokás szerint – mint már azt tanultatok – gyümölcsfák alá temették el. A nő derekát vastagon betekerték vászonnal, hogy ne maradjon nagy hasa, majd pedig a rendbetett ágyba, a Boldogasszony ágyába fektették. Így nevezték azt az ágyat, amit hímzett, díszes terítővel vagy lepedővel körülkerítették, hogy a gonosz ne találja meg az esetlen, gyengélkedő kismamát és újszülöttjét. A képen is egy ilyen sátor-lepedős ágyat láthattok Hollókőről.

A gyermek világra jöttét követő első cselekvések a további életére vonatkozó tulajdonságokat igyekeztek előkészíteni. A kisbaba arcát az édesanyja egy csepp vérével kenték be, hogy az az egészségtől mindig szép piros legyen. A fürdővízbe pénzérmét tettek, hogy gazdag legyen. A kisfiúk fürdővizébe diót tettek heresérv ellen, a leánykákéba virágszirmot, hogy olyan szépek legyenek, mint egy-egy virágszál. A burokban született gyerekről úgy vélekedtek, hogy mindig szerencsés lesz, s a világháborúban részt vett katonák szerencsehozó amulettjeiben magzatburok maradványokat is találtak azoknál a katonáknál, akik burokkal születtek. A foggal vagy plusz csonttal született gyermekből pedig táltos vagy garabonciás vált a későbbiekben.

Miután a csecsemőt megtisztogatták a magzatmáztól vagy ahogyan ők nevezték a pogánybörtől, kezét-lábát külön rongydarabokba csavarták, majd belecsavarták egy pelenkával szolgáló vászonba. Ezután egy négyzet alakú vánkosra átlósan ráfektették. A vánkos három csúcsát ráhajtották a csecsemőre, és pántlikákkal, madzaggal átkötötték. Ekkor ismét bejöhettek az apa, aki egyes tájegységeken egy pillanatra a földre tett csecsemőt felemelte, majd a kalapját a kicsi arcára borította. Ezzel magáénak ismert el a gyermeket.

Gyermekágyas anyához komába érkező
asszony. Csömör, Pest megye
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1927)

A kismama felépülése, azaz a gyermekágyas időszak a szüléstől az anya felavatásáig tartott. Ez az időszak egy héttől hat hétig is tarthatott. Ezalatt az idő alatt a Boldogasszony ágyát nem szedték szét. Bár a családtagok igyekeztek minél többet segíteni a házimunkákban, az asszony azért igyekezett, hogy minél hamarabb visszazökkenjen az élet a rendes kerékvágásba, főleg, ha már nem először szült. A bábaasszony minden nap meglátogatta, ellátta a csecsemőt is, és neki is készített keneteket, főzeteket, hogy minél hamarabb megerősödjön. A látogatók is készsággal segítettek a családnak, hogy addig is pihenni tudjon az édesanya. A képen éppen egy ilyen látogatást örökített meg a fotográfus. Az édesanya óvón átöleli gyermekét, a látogató pedig finomságokkal megrakott komatálat hozott ajándékba.

Tanáraitok segítségévek gyűjtsetek még olyan praktikákat, melyeket születéskor alkalmaztak. Jegyezzétek le!

A komatál egy olyan díszes edény, melyet a közeli nőrokonok vittek egymásnak például a gyermekágyas időben. Igen fontosnak tartották, hogy a nemrég szült nő megfelelően táplálkozzon. Mindig vittek levest, hiszen ettől lett sok teje az anyának, s a rétes sem maradhatott el, amivel a szerencsésjét tekintették fel. Ha módosabb családhoz ment látogatóba a komaasszony, akkor ott leültették, hogy el ne vigye a gyermek álmát. Beszélgetés közben megkínálták étellel, itallal, s a kiürített komatálba egy kis süteményt is csomagoltak vissza. Eközben a gyermekágyas anya a hozott ételből evett. Ha szegény volt a család, akkor a kínálgatás elmaradt, a komaasszony pedig segített a ház körüli teendőkből, majd hazament.

A keresztelőig vigyázni kellett az anyára és a gyermekekre, nehogy rontás érje őket. Ezért aludtak mindketten a sátorlepedő alatt úgy, hogy az anya szorosán átölelte csecsemőjét.

Gyermekágyas anyához komába érkező asszony. Csömör, Pest megye (Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1927)

A régi szokásrendben a gyermek nevét az édesanya vagy ha együtt laktak a férje szüleivel, akkor az anyósa választotta. Az elsőszülött fiú általában az édesapja nevét kapta. A leányoknál és a többi fiúgyermeknél már más volt a szokás. A gyerekek a keresztszülők vagy már meghalt rokonok neveit kapták.

A kicsi karjára piros szalagot kötöttek, s pogánykának, nemtudomkának, kutyácskának szólították a gonosz erők megtévesztése véget. A nőt a gyermekágy ideje alatt tisztátalannak tartották, így például nem húzhattott vizet a kútból, mert az megférgesedett. Nem ehetett a fáról gyümölcsöt, mert az nem termett többé. Sem az anyát, sem a gyermekét nem hagyták magukra, nehogy elaludván az anya, a gyermekét kicseréljék a gonosz lények a maguk rút porontyára. A fogyatékoságot azzal magyarázták, hogy egy óvatlan pillanatban mégis sikerült kicserélni a két gyermeket. A rontások, szemmelverések ellen igyekeztek minél hamarabb keresztvíz alá tartani az új jövevényt. A keresztszülőket mindig a gyermek szülei kérték fel a komák közül, akik nem voltak vér szerinti rokonok. A leány- és legénybarátokból választott keresztszülővel így még szorosabb baráti kapcsolatba kerültek.

Az is elterjedt szokás volt, hogy a szegényebb családok gazdagabb házaspárt kértek fel keresztszülőknek. Míg az előző esetben a visszahívás illendő volt, az utóbbinál nem volt kötelező. Érdekesség, hogy például Gyimesben nem egy keresztszülőpár volt, hanem ott a rokonok, ismerősök maguk ajánlkoztak keresztszülőknek. Ezt visszautasítani nem illett, viszont így előfordult, hogy egy gyermeknek 12-14 keresztszülője is volt, és van a mai napig is.

Kérdezzétek meg szüleiteket, hogy a keresztneveteket ki adta nektek, és miért pont ezt a nevet, neveket viselitek. Írjátok le!

*Palóc asszonyok keresztelőre menet
a csecsemővel. Nádújfalu
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor,
1926)*

Egyes vidékeken a papok unszolására a születéshez közeli szenteknek a nevét adták a kisbabáknak. Más falvakban pedig a hagyományos hangzású bibliai nevekre keresztelték a kicsit. A csecsemőt a bába és a keresztszülők készítet-tek fel a keresztelőre. Szépen felöltöztették a gyermeket azokba a ruhácská-ka, melyeket a komaasszony hozott ajándékba. Mivel a csecsemő a keresztelő szertartás által vált védetté, az egyház tagjává, így a templomba menet egy kendővel takarták le. Ezt a pillanatot láthatjátok a következő fotón is. A temp-lomba így ketten vitték a gyermeket, ahol már a rokonság várta őket. Nagyobb keresztelője csak az elsőszülöttnek, illetve a fiúgyermeknek volt. A sokadik leányka keresztelőjén, egyes katolikus vidékeken az apa és a keresztapa el sem ment a szertartásra. A szertartás alatt újabban a keresztanya tartotta a csecse-mőt. A jobboldali képen éppen ezt a mozzanatot láthatjátok.

A pap járandóságát mindig a keresztszülők fizették ki. A pénz mellé gyakran süteményeket, kakast, hímzett ruhaneműket is adtak. Hazatérvén a templom-ból a keresztanya a következőkkel köszönt be a házba: „Pogánykát vittünk, kereszteltet hoztunk!” Ezután letette a csecsemőt a földre vagy a küszöbre. Az apja ekkor felemelte, szimbolikusan a családba fogadta. Ettől kezdve már nem az édesanyjával aludt a gyermek, hanem a bölcsőben, hiszen már nem fogott rajta a pogány átok.

A vendégeket azután a szülők mindenütt megvendégelték. Ez a vendégség lehetett egyszerű, visszafogott, de akár bőséges lakomákat is tarthattak. Az ese-mények irányítója a bába volt, aki sokszor vaskos tréfákkal próbált pénzt kicsikarni a csecsemő és jómagá számára. A gyermekágyas időszakot az anya avatása zárta le. Ezen a napon a bábaasszony, vagy más női rokon kíséretében, díszesen felöltözve ment el a templomba. Hazatérvén a szertartásról vizet húzott a kútból, ezzel is jelezve, hogy már rajta sem fog a gonosz akarata, már nem tisztátalan. Ekkor bontották szét a Boldog-asszony ágyát is, s ekkor került sor egy szerény vendégségre is, kizárólag a női rokonok részvételével. Az avatást követően fizették ki a bábaasszony járandóságát is, jelezve, hogy feladatát most már befejezettnek tekintik.

*Keresztelő a templomban. Boldog,
Pest megye
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor,
1933)*